

Qarabəyli T.M.*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2021.64.20-27

UOT 343.62

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hüquqlarının müdafiəsi məsələləri

Xülasə: Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən, “əlil” dedikdə, müxtəlif maneələrlə qarşılıqlı təsir zamanı onların digərləri ilə bərabər səviyyədə cəmiyyətin həyatında tam və səmərəli iştirakına mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan insanlar başa düşülür.

Əlilliyin təbiətinin və əlillərə tarixən göstərilmiş münasibətin öyrənilməsi üçün müəllif tarixin dərinliklərinə baş vurur və əlillərin cəmiyyətdə sağ qalmaq üçün hansı mübarizəni apardıqlarını təsvir edir.

Məqalədə XX əsrdə baş vermiş sosial inqilablarla birlikdə əlillər haqqında mövcud mənfi rəyin yaxşılığa doğru necə dəyişdiyini görmək mümkündür.

Əlil uşaqların həyat şəraitinin yüngülləşdirilməsi üçün dünya təcrübəsinə müraciət edərək, müəllif nümunələr gətirir və inkişaf etmiş ölkələrdə mövcud olan proqramlardan bəhs edir.

Açar sözləri: uşaqlar; əlillik; təhsil proqramları.

Əlillik nədir? Əlilliyin mahiyyətini araşdırarkən, müxtəlif müəlliflər tərəfindən bu anlayışa iki yanaşmanın mövcud olduğuna şahid oluruq. Birinci yanaşma - əlilliyi müəyyən fiziki və ya əqli məhdudiyyətlə əlaqələndirərək, onu bir fakt kimi qəbul edir və ona tərif verir. Belə ki, Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatı „əlilliy“i çatışmazlıqlar, fəaliyyət məhdudiyyəti və iştirak məhdudiyyəti anlayışlarını əhatə edən ümumi bir anlayış hesab edir. Çatışmazlıq bədən funksiyasında, yaxud strukturunda olan problemdir; fəaliyyət məhdudiyyəti şəxs tərəfindən hər hansı tapşırığı və ya hərəkəti edərkən qarşılaşdığı çətinlikdir; iştirak məhdudiyyəti isə şəxsin müəyyən həyat situasiyalarında üzləşdiyi problemdir.

Əlillik sadəcə sağlamlıq problemi deyildir. Bu, şəxsin bədən xüsusiyyətlərinin onun yaşadığı cəmiyyətin reaksiyaları ilə qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirən mürəkkəb fenomendir. Əlil insanların qarşılaşdıqları çətinliklərə üstün gəlmək mühitin yaratdığı və sosial baryerlərin aradan qaldırılmasına müdaxiləni zəruri edir [15].

Əlilliyin anlayışına ikinci yanaşma isə, əslində əlilliyin bir fakt olaraq mövcudluğuna deyil, onun cəmiyyətin biganə münasibəti tərəfindən yaradılmasınınınır.

Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il 2 oktyabr tarixində qoşulduğu 2006-cı il tarixli “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyanın 1-ci maddəsində görə, “əlil” dedikdə, müxtəlif maneələrlə qarşılıqlı təsir zamanı onların digərləri ilə bərabər səviyyədə cəmiyyətin həyatında tam və səmərəli iştirakına mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan insanlar başa düşülür [1].

* Qarabəyli Tahirə Mustafa qızı - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının doktorantı, Almaniyanın Köln Universitetinin məzunu və DAAD təqaüdçüsü, Berlin Humboldt Universitetinin məzunu və Berlin Parlamentinin təqaüdçüsü, Dənizkənarı Bulvarı İdarəsinin “Hüquq, insan resursları və sənədlərlə iş” şöbəsinin müdiri (Azərbaycan). E-mail: tgarabeyli@gmail.com. ORCID No. 0000-0003-1170-9106

Azərbaycan Respublikasının “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının qorunması haqqında” Qanununa görə, əlilliyi olan şəxs dedikdə, müxtəlif maneələrlə qarşılaşdığı zaman digər şəxslərlə bərabər səviyyədə cəmiyyət həyatında tam və səmərəli iştirakına mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan şəxs, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaq nəzərdə tutulur [2].

Azərbaycan Respublikasının “Uşaq hüquqları haqqında” Qanununa 13 iyun 2008-ci il tarixdə edilmiş dəyişikliyə əsasən, “əlil, əqli və fiziki çatışmazlıqları olan” sözləri “sağlamlıq imkanları məhdud” sözləri ilə əvəz edilmişdir [3].

Əlilliyin anlayışını hüquqi tərəfdən aydınlaşdırmaqla yanaşı, onun sosial-ictimai mahiyyətini dərk etmək zəruridir. Bunun əlilliyə, əlil şəxslərə münasibətin tarixi aspektlərini araşdırmaqda fayda vardır. Qədim dövrlərdən başlayaraq, müxtəlif dövrlərdə əlil şəxslərə, habelə əlil uşaqlara münasibət necə idi? Məsələyə məhz tarixi kontekstdən yanaşılması hazırkı vəziyyətin araşdırılması, habelə əlil şəxslərin hüquqi vəziyyətinin gələcəkdə daha da yaxşılaşdırılmasına imkan yaradılması üçün çox mühümdür.

Ən başdan bunu qeyd etmək zəruridir ki, əlilliyin tarixinin öyrənilməsi həddən artıq mürəkkəbdir, belə ki, əldə olan mənbələrdə əlilliyin bir növü digərindən fərqləndirilmir, habelə öncəki əsrlərdə yaşamış cəmiyyətlər düzgün müalicə əldə etmək üçün dəlilik, öyrənmə bacarıqsızlığı, duyğu pozğunluqları, hətta fərqli düşüncədə olanlar (dissidentlər) arasında fərqləndirmə aparmaqda belə ehtiyac görmüdürlər [14, s. 42].

Zamanında Metzler əlillik (bioloji mənada) və fəaliyyət qabiliyyətsizliyi (sosial mənada) arasında çox mühüm bir fərqləndirmə aparmışdı [11, s. 68]. Əlbəttə, insanlar əlil şəxslərin sağlam olanlarla eyni fiziki imkanlara malik olmadığını görürdülər, lakin bu həmin əlil şəxsin gündəlik əmək prosesinə cəlb və integrasiya olunmasının qeyri-mümkünlüyü demək deyil. Bu mənada qədimdə insanlar əlil olduqları halda, heç də həmişə fəaliyyət qabiliyyətsiz olmurdular. Məhz “cəmiyyət” konsepsiyası qədimdə əlil insanlara olan münasibəti bugünkü münasibətdən fərqləndirir. Sosial müdafiə sisteminin yoxluğu bu insanların öz yaşamlarını təmin etmək üçün dilənçi kimi olsa belə, müəyyən formada cəmiyyətə integrasiya etməyə vadar edirdi. Bu günki yanaşmadan fərqli olaraq, qədim dövrdə uşaqlar valideynlərin gələcəyə yatırımı hesab edilirdi və ondan mümkün qədər tez işləməyə başlaması tələb olunurdu [13, s. 296]. Bu qaydadan əlil uşaqlar istisna deyildi: onlar da ailə büdcəsinə öz töhfələrini verməli idilər.

Orta əsr konsepsiyasında xüsusən yeni doğulan körpələr keçid vəziyyətində hesab olunurdular: onlar iki dünyanın arasında idilər. Onlar təzəcə bu dünyaya gəlmişlər və çox zaman gəldikləri yerə qayıtmağa “həvəsli” idilər. Yeni doğulan körpələr xeyir və şər qüvvələrin mübarizəsinin ortasında qalırdı. Bu fikirlər ondan irəli gəlirdi ki, orta əsrlərdə uşaqlar çox zəif idilər və körpə ölümü çox yüksək idi [8, s. 440-460].

Ola bilsin ki, əlil insanlar üçün ilk təminatlar elə Renessansla (İntibah) birlikdə gəlmişdir, məhz bu dövrdə anatomiya, cərrahiyyə və tibb elmi ilə bağlı, həqiqətən, ciddi araşdırmalar aparılırdı. İtaliyada Bartolomeo Eustachio kimi anatomiyaçıların sayəsində qulağın anatomiyasının başa düşülməsində ciddi irəliləyişlər əşitmə çatışmazlıqları olan şəxslərin daha dərinlən qiymətləndirilməsi, yazı mətbəəsinin ixtirası isə, məntiqi olaraq, qüsurlu görmənin korrektə edilməsi üçün ilk zəif addımların atılmasına gətirib çıxardı. Bu tərəqqi ilə yanaşı, 1698-ci ildə alman əsilli loğman Paullini kimi epilepsiya, iflic, karlıq, diş ağrısı və melanxoliya hallarını müalicə etmək üçün başa zərbələrin vurulmasını zəruri hesab edən “həkim”lər də var idi [14, s. 356].

1975-ci ildə əlil hüquqları hərəkatının irəli sürdüyü əlilliyin sosial modeli əsasında əlilliyə münasibət Avropada kənarlaşdırma və imkanların məhdudlaşdırılması yanaşmasından uzaqlaşaraq, daha maariflənmiş yanaşmaya çevrilmişdir. Hazırkı münasibət heç də 1960-cı illərdə olduğu kimi, fiziki və əqli əngəlli uşaqların böyük müəssisələrdə yerləşdirilərək, “sosial ölü” vəziyyətinə salınmasından və gizlədilməsindən ibarət deyil. Bununla belə, əlilliklə bağlı kök salmış fikirlər və mənfi rəylər hələ də mövcuddur və onları dəyişmək çətinidir. Bu isə öz övladlarına ən yaxşı xidmətləri əldə etmək istəyən bir valideyn üçün problemlər yarada bilər. Avropada əlillər üçün ictimai həyatın bütün sahələrində bərabər imkanların yaradılmasına baxmayaraq, onlar üçün müəyyən problemlərin hələ də mövcud olduğu vurğulanmaqdadır:

- Avropada ibtidai məktəblərin yalnız 18 faizi, orta məktəblərin isə 8 faizi əlil arabalarının hərəkatı üçün tam təchiz olunmuşdur;

- Əlil insanların 50 faizdən çoxu ictimai nəqliyyatdan istifadə zamanı çətinliklərlə üzləşirlər;
- Əlil insanların işdən çıxarılma ehtimalı daha yüksəkdir;
- Üç əlil insandan biri ictimai iaşə obyektlərinə, məsələn, restoran, kafe, teatr və ya əyləncə mərkəzlərinə buraxılmır [5, s. 87].

Gidden yazırdı ki, gəncliyə, canlılığa və fiziki cazibədarlığa yüksək qiymət verilən bir cəmiyyətdə iştirakçı olmayanlar kölgədə qalırlar.” [7, s. 651].

Xüsusi təəssüf doğuran hal ondan ibarətdir ki, təhsil əlil uşağın kənarda qaldığı sahələrdən biridir. İnküziv təhsil inklüziv cəmiyyətin qurulması üçün əsas tələbdir. Hər kəsi əhatə edəcək təhsil sisteminə doğru atılan addımlar dövlətlərin dəstəyi ilə mümkün qədər çox sayda əlil uşaqların ümumtəhsil məktəblərinə yönləndirilməsini nəzərdə tutur [5, s. 118]. Bununla belə, təhsil yalnız məktəbə daxil olmaqdan ibarət deyil, bu, elə bir prosesdir ki, əlil uşaqların hüquq və azadlıqlarını əldə etmək imkanı verməklə, onda özünəhörmət və özündən əminlik hissləri yaradacaq. Bunun üçün müvafiq məktəbdə təhsil verən bütün müəllimlər və digərləri elə təlim görməlidirlər ki, əlillikdən xəbərdar olsunlar [7, s. 66].

Böyük Britaniyada 2003-cü ildə qəbul edilmiş “Hər bir uşaq vacibdir” adlı Yaşıl Sənəddə vəd edildiyi kimi, hökumətin Xüsusi Təhsil Ehtiyacları (XTE) strategiyası, “Nailiyyətlər yolunda əngəlləri aradan qaldıraraq” yaxşı keyfiyyətli qayğı vasitəsilə bütün potensiallarını ifadə edə bilmələri üçün bütün uşaqlar üçün bərabər imkanlar yaratmağa hədəflənmişdir. Strategiya təhsili daha innovativ və əlil uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına cavab verən etməklə xüsusi ehtiyacları olan uşaqlar üçün öyrənmə prosesini fərdiləşdirməyə yönəlmişdir. Bu, məktəb həyatının bütün aspektlərini əhatə edir və əsas etibarilə aşağıdakı fəaliyyətlərdən ibarətdir:

- Valideynləri və təhsil işçilərini mükəmməl məlumatlandırma;
- Yaxşı təcrübələri Children’s Trusts, Connexions (*Connexions İngiltərədə bütün 13-19 yaşlılar üçün tövsiyə və təlimatlandırma xidmətidir), həmçinin yerli səlahiyyətli qurumlar vasitəsilə toplama və yayma;

- Əlavə xərcləri qarşılamaqda ailələrə yardım etmə;
- Uşaqlara qayğı ilə bağlı işçi qüvvəsi üçün təlimlərin əlçatan edilməsi.

Əlaqədar şəxslər valideynlərin təcrübələrinə, bacarıqlarına və gücünə hörmətlə yanaşmalı və onları dinləməlidirlər ki, nəticələr uğurlu ola bilsin [9, s. 80-92].

Dünya təcrübəsində sağlamlıqla bağlı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün xeyli sayda proqramlar mövcuddur. Əsas müvafiq siyasətlərə təhsil xidmətləri, birbaşa xidmətlər, sosial rifah və ya pul müavinətləri və sığorta sistemləri daxildir. Nəzərə almaq lazımdır ki, siyasətlər və

proqramlar, əksər hallarda çoxşaxəli məqsədlər və xidmətlər üçün nəzərdə tutulur. Xidmətlər göstərilərkən uşaqların və ailələrin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Təhsil proqramları. Təhsil sistemi bir çox uşaqların həyatında əsas rol oynayır. Müvafiq təhsil proqramlarına qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün xüsusi xidmətlər və proqramlar daxil edilir ki, bütün uşaqların müvafiq şəkildə təhsil sistemindən yararlanması mümkün olsun.

Məhdudiyyətli Fərdlərin Təhsil Aktı. Aktın məqsədi əlilliyi olan bütün uşaqların xüsusi təhsil və onların ehtiyaclarını qarşılacaq əlaqədar xidmətlərdən ibarət pulsuz müvafiq dövlət təhsili ilə təmin edilməsindən ibarətdir. Qanunvericiliyin bu mühüm hissəsi məktəbə getməyən uşaqlar üçün üzdə qeyri-müvafiq görünə bilər, lakin bu Aktda təsbit olunan xidmətlər elə doğulduğu andan əlil uşaqlar üçün mümkündür.

Məhdudiyyətli Körpə və Azyaşlılar Üçün Proqram. Bu proqram üçün hədəf qrupu idrak, fiziki, ünsiyyət, sosio-emosional və adaptasiya məsələlərində inkişafdan qalma simptomlarına malik uşaqlar daxildir. Xüsusi təhsildə olan uşaq, həmçinin individual təhsil proqramına malik olmalıdır. Individual təhsil proqramı xüsusi təhsil dəstəyi və xidmətlərinin təşkilini nəzərdə tutur, hansı ki, valideynlərin, müəllimlərin, tələbələrin, yaxud məktəb heyətinin daxil olduğu komanda tərəfindən yaradılır.

Rehabilitasiya Aktı (1973). ABŞ-da Rehabilitasiya Aktının 504-cü bölməsi dövlət təhsili sistemində əlilliyi olan uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Bu bölmənin hədəf qrupu ən azı bir mühüm həyat fəaliyyətini məhdudlaşdıran fiziki, yaxud əqli məhdudiyyətə malik olan tələbələr aiddir. Qanun məktəblərdən əlilliyi olmayan tələbələrlə bərabər əsaslarla əlilliyi olan tələbələrə də müvafiq yaşayış və ya təhsil xidmətləri təmin etməyi tələb edir.

“Heç Bir Uşaq Tərk Edilməsin” Aktı (2001). Bu akt ABŞ-da bağçadan ali məktəbə qədər təhsillə əlaqədar əsas federal qanundur. Onun prinsiplərindən biri məktəblərin, müəllimlərin və əlaqədar səlahiyyətli şəxslərin nəticələrə görə məsuliyyət daşmasından ibarətdir. Standartlaşmış test göstəricilərinin müqayisə olunması vasitəsilə tələbələrin nəticələrinin belə vurğulanması test prosesinə və beləliklə məktəb ümumi qiymətləndirilməsinə cəlb olunan xüsusi ehtiyacı olan uşaqlar üçün müsbət təsirə malikdir.

V Başlıq - Ana və Uşaq Sağlamlığı Xidmətləri. ABŞ Federal Ana və Uşaq Sağlamlıq Bürosunun Xüsusi Ehtiyacları olan Uşaqlar üçün Xidmətlər Bölməsi əlilliyi olan uşaqlar və onların ailələri üçün proqramların təşkil olunmasında liderliyə malikdir.

Əlilliyi Olan Amerikalılar Aktı. 1990-cı il tarixli bu Akt əlilliyi olan uşaqların (habelə böyüklərin) mülki hüquqlarını təsbit edir. O, özəl sektorda, dövlət və yerli qurumlarda işəgötürmə zamanı, habelə dövlət evlərində, maliyyə orqanlarında, nəqliyyatda və telekommunikasiyada əlilliklə əlaqədar olaraq ayrı-seçkiliyin edilməsini qadağan edir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün məktəblərə, ictimaiyyətə və böyüklər üçün iş yerlərinə bərabər əsaslarla daxil olmanın və hərəkət etmənin təmin olunması tələbi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar və onların ailələri üçün müvafiq siyasətlərin və proqramların təşkili çoxsaylıdır. Buraya, həmçinin “Övladlığa Götürən Ailə Proqramı”nı, “Valideynlərə Dəstək Qrupları və Özəl Sektorların Təşəbbüsləri”ni aid etmək olar. Bununla yanaşı, valideynlər və qəyyumlar bu siyasətlər və proqramlarla bağlı, ilk növbədə, özlərini maarifləndirməlidir, əks halda onlar və onların uşaqları üçün nəzərdə tutulan dəstək və yardımdan tam şəkildə yararlanma bilməzlər. Bundan əlavə, ailələr üçün pul müavinəti, yaxud sağlamlıq sığortası proqramları giriş əldə edə bilərlər. Bu şəkildə, uşaqların və onların valideynlərinin qanuni

hüquqları getdikcə daha çox müdafiə olunur. ABŞ-da və Avropada daha çox dəstəkləyici siyasətlər və proqramların yaradılması üçün hərəkətlər mövcuddur [10].

“Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiya bütün dünyada 600 milyondan çox əlil şəxsin situasiyasına uyğunlaşdırılmış ilk universal aktdır və imzalayan dövlətlərin gələcəkdə siyasətlərinin və tədbirlərinin əsaslanacağı sosial standartları müəyyənləşdirir və bununla sosial dəyişikliyə imkan yaradır. Bu dəyişiklik aydın məqsədlərlə müşayiət olunur: cəmiyyətdə müstəqil iştirak və bərabər imkanlar üçün əngəllərin aradan qaldırılması. Fərdi səviyyədə məqsəd bütün insanlara öz arzularına və ehtiyaclarına uyğun olan həyat sürmək imkanının yaradılmasından ibarətdir. Konvensiyada əlil uşaqların, habelə əlil qızların hüquqlarının müdafiəsinə ayrıca maddə həsr olunmuşdur.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hüquqlarının tam şəkildə və ayrıca normativ akt qismində təsbit olunmasını, bu uşaqların təhsili, sosial müdafiəsi, asudə vaxtlarının təşkili, valideynlərinin bu istiqamətdə maarifləndirilməsi və digər mühüm məsələlərin müəyyənləşdirilməsini zəruri hesab edirəm. Bununla belə, qanunvericiliklə təsbit etmə kifayət deyil, müəyyən edilmiş mexanizmin effektiv tətbiq edilməsi, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların cəmiyyətə integrasiyası ilə bağlı dövlət və xüsusi proqramlar həvəsləndirilməli, bütövlükdə cəmiyyətin öz zəif üzvlərinə münasibətinin düzgün formalaşdırılması üzrə konkret maarifləndirici tədbirlər atılmalıdır.

Bibliografiya

1. Azərbaycan Respublikasının “Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiyaya qoşulmaq barəsində” Qanunu. [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/15641> (müraciət tarixi: 08.06.2021).
2. Azərbaycan Respublikasının “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Qanunu. [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/39591> (müraciət tarixi: 11.06.2021).
3. Azərbaycan Respublikasının “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunu. [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/3292> (müraciət tarixi: 08.06.2021).
4. Darbyshire P. Living with a sick child in hospital. - London: Chapman and Hall, 1994.
5. Deutsches Historisches Museum. [Elektron resurs]. URL: <https://www.dhm.de> (müraciət tarixi: 03.06.2021)
6. Gibson C. and McGahren Y. When your child has special needs: A guide for parents who care for a child with a disability, special need or rare disorder. -London: Contact a Family, 2001.
7. Giddens A. Sociology (2nd edition). - Oxford: Polity Press, 1995, 651 p.
8. Hannawalt B. Medievalists and the Study of Childhood // Speculum The University of Chicago Press Journal, 2002. no. 77, pp. 440-460.
9. Helen K. Warner. Meeting the Needs of Children with Disabilities. Families and professionals facing the challenge together. - London, New York: Routledge 2006.
10. Karen Kuhlthau, Sheila Bloom, Monica Marthell, Hodon Mohamed. Optimizing Care for Young Children with Special Health Care Needs: Knowledge and Strategies for Navigating the System Elisa J. Sobo. San Diego University and Paul S. Kartin, M.D.Rady Children's Hospital. - San Diego, California: Paul H. Brookes Publishing Co. Inc., 2007, 291 p.
11. Metzler I. Disability in Medieval Europe. Thinkong about Physical Impairment during the High Middle Ages. - London, New York: Routledge, 2006, pp. 1100-1400.
12. Topographie des Terrors Museum. [Elektron resurs]. URL: <https://www.topographie.de/en/topography-of-terror/> (müraciət tarixi: 03.06.2021).

13. Viviana A. Zelizer. Pricing the Priceless Child. The changing social value of children. - New Jersey: Princeton University Press, 1994, 296 p.
14. Winzer M. Disability and Society Before the Eighteenth Century in L.J. Davis. The Disability Studies Reader. - London: Routledge, 1997, 454 p.
15. World Health Organization. Disabilities. [Elektron resurs]. URL: <https://www.who.int/topics/disabilities/en/> (müraciət tarixi: 15.06.2021).

Garabeyli T.M.*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2021.64.20-27

UDC 343.62

Protection of the rights of children with disabilities

Abstract: According to Article 1 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others. For understanding the nature of the disability and the attitude, the disabled persons experienced through the history, the author goes to the depth of the history and describes how the disabled were fighting for staying alive in society. In the article, it is possible to see how the prejudiced opinion on the disabled changed, as the social revolution happened in people's mind in 20th century.

Applying to the world practice on softening the life conditions of the disabled children, the author brings examples and expounds the programs from the developed countries.

Keywords: children; disability; educational programs.

References

1. Law of the Republic of Azerbaijan "On accession to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities". Available at: <http://www.e-qanun.az/framework/15641> (accessed: 08.06.2021) (in Azerbaijani).
2. Law of the Republic of Azerbaijan "On the Rights of Persons with Disabilities". Available at: <http://www.e-qanun.az/framework/39591> (accessed: 11.06.2021) (in Azerbaijani).
3. Law of the Republic of Azerbaijan "The Rights of the Child" Available at: <http://www.e-qanun.az/framework/3292> (accessed: 08.06.2021) (in Azerbaijani).
4. Darbyshire P. Living with a sick child in hospital. London: Chapman and Hall, 1994.
5. Deutsches Historisches Museum. Available at: <https://www.dhm.de> (accessed: 03.06.2021)
6. Gibson C. and McGahren Y. When your child has special needs: A guide for parents who care for a child with a disability, special need or rare disorder. London: Contact a Family, 2001.

* **Garabeyli Tahira Mustafa** – the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan University of Cologne (scholarship-holder of DAAD), Berlin Humboldt University (scholarship-holder of Berlin Parliament Scholarship), Head of the Department of Law, Human Resources and Documentation of the Seaside Boulevard Administration of the Republic of Azerbaijan (Azerbaijan). E-mail: tgarabeyli@gmail.com. ORCID No. 0000-0003-1170-9106

7. Giddens A. Sociology (2nd edition). Oxford: Polity Press, 1995, 651 p.
8. Hannawalt B. Medievalists and the Study of Childhood // Speculum The University of Chicago Press Journal, 2002. no. 77, pp. 440-460.
9. Helen K. Warner. Meeting the Needs of Children with Disabilities. Families and professionals facing the challenge together. London, New York: Routledge 2006.
10. Karen Kuhlthau, Sheila Bloom, Monica Marthell, Hodon Mohamed. Optimizing Care for Young Children with Special Health Care Needs: Knowledge and Strategies for Navigating the System Elisa J. Sobo, San Diego University and Paul S. Kartin, M.D. Rady Children's Hospital, San Diego, California: Paul H. Brookes Publishing Co. Inc., 2007, 291 p.
11. Metzler I. Disability in Medieval Europe. Thinkong about Physical Impairment during the High Middle Ages. London, New York: Routledge, 2006, pp. 1100-1400.
12. Topographie des Terrors Museum. Available at: <https://www.topographie.de/en/topography-of-terror/> (accessed: 03.06.2021).
13. Viviana A. Zelizer. Pricing the Priceless Child. The changing social value of children. New Jersey: Princeton University Press, 1994, 296 p.
14. Winzer M. Disability and Society Before the Eighteenth Century in L.J. Davis. The Disability Studies Reader. London: Routledge, 1997, 454 p.
15. World Health Organization. Disabilities. Available at: <https://www.who.int/topics/disabilities/en/> (accessed: 15.06.2021).

Гарабейли Т.М.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2021.64.20-27

УДК 343.62

Вопросы защиты прав детей с ограниченными возможностями

Аннотация: Согласно статье 1 Конвенции о правах инвалидов, к инвалидам относятся лица с устойчивыми физическими, психическими, интеллектуальными или сенсорными нарушениями, которые при взаимодействии с различными барьерами могут мешать их полному и эффективному участию в жизни общества наравне с другими.

Для понимания природы инвалидности и отношения инвалидов, пережитых историей, автор обращается к глубине истории и описывает, как инвалиды боролись за то, чтобы выжить в обществе. В статье можно увидеть, как изменилось предвзятое мнение об инвалидах, когда в сознании людей в XX веке произошла социальная революция.

Применяя мировую практику по смягчению условий жизни детей-инвалидов, автор приводит примеры и излагает программы из развитых стран.

Ключевые слова: дети; инвалидность; образовательные программы.

♦ **Гарабейли Тахира Мустафа кызы** – докторант Академии государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики, исследователь-стипендиат Кельнского университета и Берлинского университета (Берлинской парламентской стипендии) им. Гумбольдта, Германия, зав. отделом «Права, кадров и работы с документами» Управления Приморского бульвара, (Азербайджан). E-mail: tgarabeyli@gmail.com. ORCID No. 0000-0003-1170-9106

Библиография

1. Закон Азербайджанской Республики «О присоединении к Конвенции о правах инвалидов». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-qanun.az/framework/15641> (дата обращения: 08.06.2021) (на азерб. яз.).
2. Закон Азербайджанской Республики «О правах лиц с инвалидностью». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-qanun.az/framework/39591> (дата обращения: 11.06.2021) (на азерб. яз.).
3. Закон Азербайджанской Республики «О правах ребенка». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-qanun.az/framework/3292> (дата обращения: 08.06.2021) (на азерб. яз.).
4. Darbyshire P. Living with a sick child in hospital. - London: Chapman and Hall, 1994.
5. Deutsches Historisches Museum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.dhm.de> (дата обращения: 03.06.2021)
6. Gibson C. and McGahren Y. When your child has special needs: A guide for parents who care for a child with a disability, special need or rare disorder. - London: Contact a Family, 2001.
7. Giddens A. Sociology (2nd edition). - Oxford: Polity Press, 1995, - 651 p.
8. Hannawalt B. Medievalists and the Study of Childhood // Speculum The University of Chicago Press Journal, 2002. no. 77, pp. 440-460.
9. Helen K. Warner. Meeting the Needs of Children with Disabilities. Families and professionals facing the challenge together. - London, New York: Routledge 2006.
10. Karen Kuhlthau, Sheila Bloom, Monica Marthell, Hodon Mohamed. Optimizing Care for Young Children with Special Health Care Needs: Knowledge and Strategies for Navigating the System Elisa J. Sobo, San Diego University and Paul S. Kartin, M.D. Rady Children's Hospital. - San Diego, California: Paul H. Brookes Publishing Co. Inc., 2007, 291 p.
11. Metzler I. Disability in Medieval Europe. Thinking about Physical Impairment during the High Middle Ages. - London, New York: Routledge, 2006, pp. 1100-1400.
12. Topographie des Terrors Museum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.topographie.de/en/topography-of-terror/> (дата обращения: 03.06.2021).
13. Viviana A. Zelizer. Pricing the Priceless Child. The changing social value of children. - New Jersey: Princeton University Press, 1994, 296 p.
14. Winzer M. Disability and Society Before the Eighteenth Century in L.J. Davis. The Disability Studies Reader. - London: Routledge, 1997, 454 p.
15. World Health Organization. Disabilities. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.who.int/topics/disabilities/en/> (дата обращения: 15.06.2021).